

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

JANUARI
1954

ONDER REDACTIE VAN:
H. DE JONG

27e JAARGANG
Nº 1

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: MAJELLAPARK 61, UTRECHT
Gironummer 575520 ten name van de Vereeniging „OUD-UTRECHT”

EEN VIERDE UTRECHTSCH KLUIS

We kennen drie Utrechtsche kluizenaressen: zuster Agnes, die omstreeks 1400 in een cel van de Geertekerk leefde, Alyt Ponciaens, die in een pilaar van de Jacobikerk zou hebben gehuisd, en zuster Bertken, die een kluis aan de Buurkerk bewoonde ¹⁾).

Een vierde kluis aan de Predikheerenkerk, op de plaats van het tegenwoordige Predikheerenkerkhof, leeren wij kennen uit een acte in 1489 voor schepenen van Zaltbommel gepasseerd, welke ons tevens een merkwaardigen kijk geeft op de toenmalige klooster-toestanden.

Te Zaltbommel stond destijds buiten de muren een klooster van reguliere kanunniken der orde van den H. Augustinus van het kapittel van Windesheim, geheeten het klooster op St. Pieters Wiel. Het was gewijd aan St. Pieter en gesticht op den oever van een wiel, een door dijkbreuk ontstane plas. In dit klooster was een leekebroeder, aan wien wegens verregaande ongehoorzaamheid het verblijf in het klooster moest worden ontzegd. Hietoe zijn de deken van Haafden, Gerrit Broot, de priester Godert Neve, de prior Adriaen Raet van Hoesden, de oud-procurator van het klooster Eustachius Gerits met den leekebroeder Peter Gijsberts voor schepenen verschenen.

Hier hebben zij meegedeeld, dat de leekebroeder ondanks vele vriendelijke vermaningen zijn ongepast gedrag niet wilde verbeteren, wat een slecht voorbeeld was voor de andere kloosterlingen. De visitators van het klooster hadden nu zeer ernstig bevolen hem het verblijf te ontzeggen en zich geheel van hem te ontslaan, wat de prior, supprior en procurator met instemming van alle kloosterlingen bij dezen deden.

„Dit voirschreven aldus geschiet wesende gelick voirschreven steet, heeft broeder Peter voirschreven voer den prior en voer die Eerber heren ende mannen ende voer onss twe Scepenen voirschreven op sijn knyeen dueglicken ²⁾ nedergevallen ende gheseet: Siet mine lieff heren ende goede mannen allen te samen,

¹⁾ Zie G. A. Evers, Utrechtsche Kluizenaressen. In: Maandblad van „Oud-Utrecht” XXV—1952, blz. 25—28.

²⁾ in oprechtheid.

nu bin ick tot kennissen komen ende tot my selven want ick bekenne en gevuel ganseliken dat mijn conversacye ende wanderinghe desen goeden heren ende broederen niet langher en gelückt ende mit hoer om te gaen en can off en mach ick niet doen. Daerom bekeer ick te sceyden ende neem, oirloff en scey thant mintliken ende met vrientscappen van hoer ende bedanckse in allen stucken ende manieren. Mer een dinck wolde ick begeren vrientliken op den Prior ende om Gods wil. Dat hij mij behulpelick wolde wesen met schrifft aen den vicarium van [Utrecht]..... om mijn leven te leyden in een cluyse. Ick hoop mij alsoe te regeren ende te schicken dat daer God in gheert sal sijn en wy allen in God verbetert. So hefft die prior des Convents voirscreven voir die Eerbre heren ende goede mannen en de voir ons twee Scepenen voirscreven gheantwoord ende gheset: Siet broeder Peter, ick wil gheern u allet behulp doen, dat ick doen mach. Aen den vicarium minen neve off aen wyen u dat beliefft te doen mit schriften, mer die clusse te werven off den oirloff dair in te wonen dair aen en wil ik gheenewis aen gehalden sijn want ick mij dess niet en vermeet. Dit aldus gesciende als voirscreven staet antwoerde broeder Peter voirschreven ende segede: die cluyse te werven en begheer ick niet datt en sal van genen noot sijn want tutrech totten prekeren staet een cluyse die mijn salige suster bewoende in haren leven die welke ick my wael vermeet te krijghen mer waer daer yet in te stoppen ofte reformeren tot enen cleynen toe ick will mij schemeliken lijden¹⁾. Soe wolde ick u bidden Prior mett desen goede heren ende mannen dat ghij my daer in behulpelicken wilt sijn om Gods wille. Ick sall wederomme voir u allen trauwelicken bidden. Twelck die prior voirschreven in redelicheit toesege te doin. Alsoe dat die selve prior ende dat Convent voirschreven hiermede ewelicken en ummermeer gescheyden sullen syn van broeder Peter voirschreven. Ende broeder Peter voirschreven wederomme van den prior ende Convent voirschreven sonder ennich clachte ofte croene²⁾ vorder op te hebben off te behalden in ennigherwys ende nummermeer int Convent voirschreven weder te komen. Voirt so heeft broeder Peter voirschreven volcomeliken overgegeven voir dese Eerbre heren ende goede mannen voirschreven ende voir ons twee Scepenen voirschreven als dat hy noch niemant van sijne weghe tot ghenen toecomenden tyden ennich gelt van loonswegen noch omme geenehande saicken van den Prior ofte Convent voirschreven eysschen ofte manen en sall in enniger wys noch den Prior oftten den Convent voirschreven aen oren persone ofte guede in gheenerwijs niet hinderlick noch schadelick wesen en sal. Allet sonder arch ende list³⁾. Ende want alle dese punten inder waerheit aldus geschiet sijn als voirschreven steet, soo hebben wij twee Scepenen voirschreven onse segelen aen desen brieff gehangen. Ende omme meerre vestenisse ende kennisse der wairheit alle der punten voirschreven so hebben wy Gerrit Broot, deken, Godert Neve, priester, onse segelen oick mede aen desen brieff gehangen. Geschiet it jaer ons Heren dusent vierhondert ende negen en tachtentich decima die mensis Decembris."

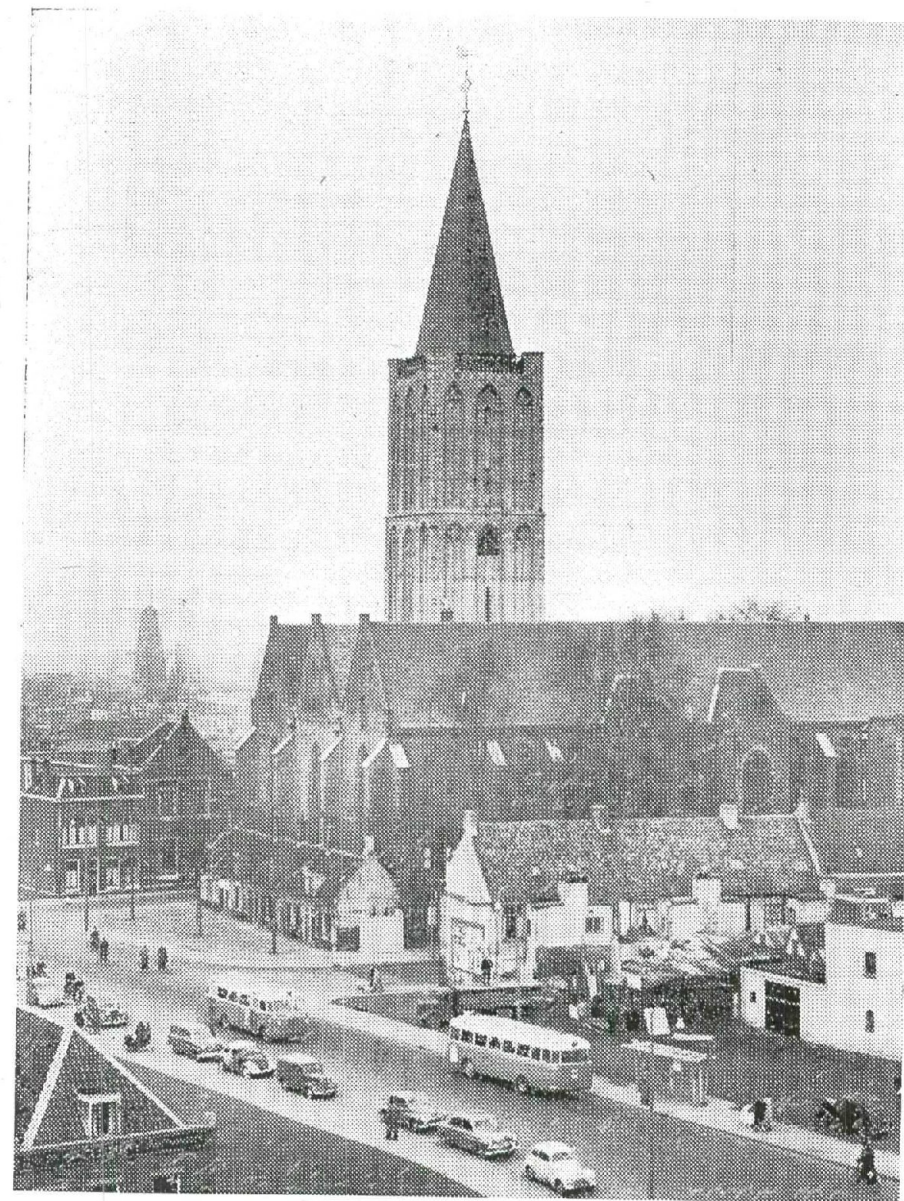
Deze schepenbrief berust in het oud-archief van Zaltbommel, inv. no. 567, reg. no. 75. Het vierde zegel, van priester Godert Neve, ontbreekt thans.

De tekst in extenso vindt men in het Nederlandsch Archief voor Kerkelijke geschiedenis door N. C. Kist en H. J. Roijaards V-1845. Blz. 250—255. C. C. VAN DE GRAFT

¹⁾ Moeilijk te verklaren; misschien: mocht daarin iets dicht te maken of te vernieuwen zijn, dan wil ik dit werk tot in kleinigheden toe nederig doen.

²⁾ gouden of zilveren munt met afbeelding van een koningskroon. Een wegens vergriep ontslagen monnik kreeg geen loon voor zijn diensttijd, wel ontving hij zijn ingebracht goed terug.

³⁾ zonder booze oogmerken of list, te goedertrouw; gebruikelijk slot van oorkonden.

Cliché Dagblad Trouw

Het beste wat in het jaar 1953 voor het historisch aanzien van Utrecht werd gedaan: na drie eeuwen deed men de spits van de Jacobitoren herrijzen.

NAAR AANLEIDING VAN DE DUBBELE BELENINGEN VAN DE HEERLIJKHEDEN ZUILEN EN WESTBROEK.

In het Maandblad van „Oud-Utrecht” van December 1953 wordt blz. 106 vlg. medegedeeld, dat er gedurende een tijdvak van meer dan 100 jaren dubbele beleningen met de dagelijkse of ambachtsheerlijkheden Zuilen en Westbroek hebben plaats gehad. Uit den aard der zaak kon er maar één persoon tezelfder tijd de werkelijke bezitter der leengoederen in kwestie zijn. De rechtmatige en feitelijke leenvolger van Alienora van Borsselen was haar kleinzoon Jaspar, heer tot Culemborg, ten Weerde, tot Borsselen enz., die 12 November 1485 door bisschop David met Zuilen en Westbroek beleend werd. De bisschop had geweigerd om te staan over het leenrechtelijke transport der meergemelde lenen aan heer Johan van Egmond (22 Maart 1485) en eveneens geweigerd heer Johan als koper ermede te belenen. Weliswaar kreeg de inmiddels tot graaf verheven (12 November 1486) Johan van Egmond gedaan, dat hij 30 September 1497 door Frederik van Baden, bisschops Davids opvolger, met Zuilen en Westbroek beleend werd, maar dit maakte hem nog niet tot den feitelijken bezitter der lenen. Immers volgde na den dood van Jaspar zijn dochter Elisabeth als leenbezitster op 10 Augustus 1505 en 14 Augustus 1516 Jaspar's andere dochter Cornelia na opdracht door haar zuster. Cornelia was gehuwd met Willem vrijheer van Rennenberg. Den 6den Mei 1528 ontving Willem van Rennenberg, alstoen „besitter des voors. huyses Zuylen”, bijwijze van bijzondere gunst in leen de „hooge heerlickheyt van Zuylen ende van Westbroeck”. In den considerans van de leenacte wordt gezegd, dat oudtijds de bezitters van het huis te Zuilen q.q. de hoge rechtsmacht hadden gehad, zoals zij tot op heden de dagelijkse rechtsmacht in Zuilen en Westbroek hebben, doch dat zij de hoge heerlijkheid verloren hadden, toen door oorlogsgeweld het slot te Zuilen desolaat was komen te liggen. Hetgeen in den considerans wordt medegedeeld over de hoge jurisdictie (d.i. het recht tot het doen uitoefenen van de criminele rechtspraak) is volkomen uit de lucht gegrepen en het is opmerkelijk, dat de leenvolgers van Willem van Rennenberg de hoge heerlijkheid *niet* verkregen. Duidelijk is het in elk geval, dat Willem van Rennenberg als echtgenoot van Cornelia van Culemborg als de werkelijke „besitter des voors. huyses Zuylen” en daarmee van de dagelijkse heerlijkheden Zuilen en Westbroek werd beschouwd.

Na Willem van Rennenberg of liever zijn echtgenote Elisabeth volgden in Zuilen en Westbroek als leenbezitters op:
Johan Frans van Rennenberg, 4 Mei 1541,
heer Herman van Rennenberg (sedert 1566 proost van het kapittel

van Oudmunster te Utrecht) na den dood van Johan Frans 15 November 1561¹⁾.

George van Lalaing, baron van Ville enz., na opdracht door zijn oom heer Herman voorn. 17 Augustus 1579. Deze graaf van Rennenberg, berucht geworden door zijn verraad, overleed 22 Juli 1581 en werd in het graafschap Rennenberg en ander bezit, waaronder Zuilen, opgevolgd door zijn oomzegger Willem van Lalaing (overl. 1590). Willem werd evenwel *niet* door de Staten van Utrecht met zijn Stichtse leengoederen beleend; er is althans geen leenacte in het leenprotocol geregistreerd. Opmerkelijk is het, dat 16 November 1618 Lamoraël prins van Ligne, als zoon, erfgenaam en leenvolger van Margaretha van Lalaing, wijlen de oudste zuster van George van Lalaing, met Zuilen en Westbroek beleend werd, een belening, welke slechts formele betekenis heeft gehad. De nazaten van den prins van Ligne hebben Zuilen en Westbroek dan ook niet in leen ontvangen.

Willem van Lalaing had bij zijn vrouw Maria Christina van Egmond, dochter van Lamoraël (I) graaf van Egmond, een zoon Antonis, die 9 Juli 1610 na afstand door Lamoraël (II) van Egmond (zijn oom) met de dagelijkse heerlijkheden werd beleend. Hij verkocht de heerlijkheden vervolgens aan Jaspar Quinget (beleend met Zuilen en Westbroek 20 December 1611), die de leengoederen overdeed aan Jhr. Adam van Lockhorst. De jonker van Lockhorst ontving de heerlijkheden in leen 6 November 1617. Van hem stammen de latere bezitters van het slot te Zuilen af.

Hoe kwam het, dat Lamoraël (II) van Egmond aanspraken op de dagelijkse heerlijkheden Zuilen en Westbroek had?

Jhr. Mr. E. B. F. F. Wittert van Hoogland, De Utrechtsche Ridderhofsteden (Genealogische en Heraldische Bladen, 3de jaargang, 1908, blz. 522 vlg.) heeft de achtereenvolgende bezitters van het huis te Zuilen c.a. bijeengebracht, maar heeft de leenvolgers van graaf Johan (I) van Egmond weggelaten — niet ten onrechte overigens — op Lamoraël van Egmond na, die 2 Maart 1581 zou zijn beleend. Hierbij is echter een vergissing begaan: Lamoraël (I) van Egmond, van wiens leven Jhr. Wittert een beschrijving geeft, kon niet in 1581 beleend worden, omdat hij in 1568 te Brussel werd onthoofd. De beleningsdatum geldt voor zijn tweeden zoon Lamoraël (II)!

De achtereenvolgende Egmonds, die met Zuilen en Westbroek, zij het dan, dat zij in feite geen bezitters waren, werden beleend, waren naar luid van het Utrechtse leenprotocol: Karel van Egmond, onmondig, onder hulde van Willem van Bruese (= Bruhese?) 22 Augustus 1530 na den dood van zijn grootvader Johan (I), die in

¹⁾ Graaf Herman van Rennenberg heeft kasteleins op het slot te Zuylen gehad, o.w. Herbert van Amstel van Mijnden (vermeld 27 Juni 1556 in het Utrechts leenboek gem. F, fol. 34) en Sebastiaen of Splinters (vermeld 20 Januari 1563, t.a.p. fol. 124).

1516 was overleden, en van zijn vader Johan (II), die in 1528 gestorven was,

Lamoraël (I) van Egmond na den dood van zijn broeder Karel 21 December 1542, en Lamoraël (II) van Egmond, die 2 Maart 1581 werd beleend en 9 Juli 1610 zijn aanspraken overdroeg aan Antonius van Lalaing.

A. JOHANNA MARIS

HRENI

Deze naam, uit de 9e eeuw, voor Rhenen heeft mij reeds jaren geleden gepuzzeld. Zulks te meer, omdat dit geval van een H vóór een medeklinker niet alleen staat. Ik noem bijv. *Hlara* (thans „Laar”), en *Hludana*, de inheemse godin, waarvan een geloftesteen is opgegraven te Beetgum in Friesland. Een neerlandicus die ik hiernaar vroeg, verwees naar Te Winkel, die er het navolgende van zegt:

In de oud-germaanse talen kwam de letter *h* vóór *l*, *n*, *r* en *w* vrij veel voor. Ze werd echter uitgesproken als *ch*. Toen ze afdaalde tot een eenvoudige aanblazing, was ze vóór de genoemde medeklinkers niet meer uit te spreken, en liet men ze eenvoudig weg. Maar in het geschreven schrift bleef die *h* langer gehandhaafd, zo in het Gotisch, in het Oud-duits tot in de 9e eeuw, en in het Fries tot de 13e eeuw. Voorbeelden zijn:

hlahan (uitspr.: chlachan) = lachen.

hnecca = nek. In het plat-duits nóg: Genick!

hraban = raaf. Engels: raven (meervoud: ravens).

hlinian = leunen, etc. Zelfs ons woordje „wit” begon vroeger met de *ch*-klank. *)

Zo moet dan ook *Hreni* wel teruggaan op een oud-germaanse taal en, daar het verband met de riviernaam duidelijk is, op een germaanse versie van *Rhenus*. Is hier echter een oud-germaanse naam gelatiniseerd, of had het omgekeerde plaats? Het eerste lijkt voor de hand liggend: Wij hebben destijds in Indië toch óók de inheemse namen voor rivieren en vulkanen overgenomen. Bovendien is „Rijn” misschien een soortnaam. Ik voel verband met „rinnen”. En indien hier een romeinse naam in de inheemse taal zou zijn opgenomen, waarom dan die voorafgaande *h* aangebracht? De oorkonde van 855 stamt uit een tijd waarin die *h* nog slechts een relict was, dat weldra zou verdwijnen. En indien de ontlening veel vroeger plaats had, waarom dan een voorafgaande keelklank toegevoegd aan de romeinse naam?

*) Deze voorbeelden zijn uit verschillende oud-germaanse talen, het eerste bijv. uit het oud-saksisch.

Ik kwam tot deze overpeinzingen door het artikel van Dr W. van Iterson in het Jaarboek 1953 van „Oud-Utrecht”. Deze citeert Dornseiffen (*Nomina geographica Neerlandica II*), die echter bepaaldelijk staat op het andere standpunt: het primair zijn van „Rhenus”.

Is er iemand onder onze lezers, die kan vertellen welke mening de juiste is? Die kan ons dan misschien óók inlichten over de ligging van het oude *Hreni*. Het verhaal gaat, dat het Saksische *Hreni* aan de andere kant van de heuvel-reeks heeft gelegen, ter plaatse van „Prattenburg”, en dat zich daar in de 4e eeuw het drama met St. Cunera heeft afgespeeld. Het tegenwoordige Rhenen zou een latere (Frankische) nederzetting zijn. Het in 1951 gevonden Frankische grafveld is volgens de archaeologen kort na 500 aangelegd.

En dan is er nog de prachtige ringwal op de *Heimenberg* (thans: Grebbeberg), die gelukkig in 1940 onbeschadigd is gebleven. Ze sluit een half-ovaal gebied in, en eindigt op twee plaatsen tegen de steile Zuidhelling van de berg, alwaar thans zitbanken staan met uitzicht op de Betuwe.

Deze aarden burch had een goede ligging: een onverhoedse overval is hier wel onmogelijk. Aan de west-zijde (bij het jachtslotje van Frederik van de Palts) zien we nog een ingang, en daar is ook nog waarneembaar dat er meer dan één wal is geweest. De droge gracht is nu vrijwel opgevuld met vergane bladeren. Het geheel lijkt veel op de „Hunneschans” aan het Uddelermeer, op de „Hunenborg” bij Denekamp, en op de ringwallen van de „Duno” en van „Montferland”.

Holwerda heeft enkele van deze sterkten onderzocht, en herkende ze als laat-Saksisch. Zou de ringwal op de Grebbeberg er al niet eerder geweest zijn? Dan zou ze een verband met *Hrenri* kunnen hebben.

In ieder geval wil ik de hoop uitspreken, dat deze getuige van een ver verleden steeds ten volle door de Overheid moge worden beschermd. Dit is in onze tijd van „exploitatie tot het uiterste” wel heel erg nodig. De St. Pietersberg is daarvan het droevige bewijs.

M. N. ACKET

MEDEDELING UIT DE VERENIGING

Aan wie gewoon zijn direct bij het begin van het jaar hun contributie te betalen, wordt in herinnering gebracht, dat het bedrag (f 6,—, of f 8,50 voor wie een *gebonden* jaarboek wenst te ontvangen) overgeschreven kan worden op giro nr 575520 ten name van de „*Penningmeester van Oud-Utrecht*”.

KLOK EN KLEPEL!

Aanvankelijk was het niet mijne bedoeling op het onheusche en onzakelijke stukje van den heer J. H. Kruizinga in het December-nummer (blz. 109-110) in te gaan, al speet het mij geen gelegenheid gekregen te hebben door een kort naschrift op de onredelijke betoogtrant daarvan te wijzen. De Redacteur deelde mij echter mede, dat een bijgevoegd schrijven bij hem den indruk had gewekt, dat het stukje van den heer Kr. na overleg en met instemming van mij was samengesteld. In dit geval zou hij, de Redacteur, nog wel graag op dezen gang van zaken wijzen. Om die reden herhaal ik hier, wat ik reeds op den 7den September II. aan den heer Kr. in een particulier schrijven o.m. heb geantwoord:

„Het spijt me heel erg, dat ik U heb teleurgesteld door mijne aankondiging van het Utrechtse gedeelte van Uw boek over „levende” folklore. Nog erger spijt het mij, dat Uw brief van 2 September geen enkel bewijs van de onjuistheid mijner opvatting van Uwe mededelingen over Utrecht en Zwolle bevat (eerder het tegendeel). Het ergst vind ik echter, dat U mij onzuivere bedoelingen toeschrijft en zodoende ook mijne werkwijze onjuist voorstelt.”

„In een blaadje betreffende het oude Utrecht moest ik mij uiteraard tot het werkgebied der Vereeniging beperken. Bovendien mocht ik niet oordelen over plaatsen en voorvallen waarvan ik weinig of niets, althans onvoldoende weet.”

Ook het bovenbedoelde stukje steunt op onjuiste weergave. Telkens heeft de heer Kr. wat anders in mijne aankondiging van zijn boek gelezen, dan er gedrukt staat. Nergens heb ik geschreven, wat hij mij toedicht. Door scheve interpretatie tracht hij zijne folkloristische misvattingen goed te praten.

Op deze plaats is deze kwestie voor mij afgedaan.

G. A. EVERS

KLEINE MEDEDELINGEN

Hoe oud is Schoonoord? Naar aanleiding van de mededelingen aangaande Schoonoord te Doorn (Maandblad „Oud-Utrecht”, Dec. 1953, blz. 112).

De acte d.d. 21 Mei 1348 is gedrukt: Ar-

chief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht, XVIII, 1890, blz. 139, no. 5. Het origineel bevindt zich in het archief der abdij Berne te Heeswijk.

A. J. M.

MAANDBLA

VEREENIGING TOT BE
DER GESCHIEDEN

FEBRUARI
1954

UITGAVE DER VERE
Gironummer 575520

ALC

Het bestuur van de
tot bijwoning van d
Februari a.s., des
Lepelenburg 1, Utrec

Agenda:

1. Opening.
2. Notulen van de
3. Verslag van de
4. Rekening en ver
met verslag van
5. Verkiezing van
heren drs M. N
van Campen en
ondersteunen, w
namen van doe
zenden aan de s
6. Benoeming lede
7. Bespreking plan
8. Mededeling var
9. Rondvraag.
10. Sluiting.

Na afloop van
dr P. J. Meertens te

CAUSE

Op Zondag 21 F
van „Oud-Utrecht”,
houden en wel in c
V.P.R.O., 's middag